

Дискусійний клуб

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ГРОШЕЙ.
ДИСКУСІЯ-ОБГОВОРЕННЯ МОНОГРАФІЙ
ПРОФ. О. ШАРОВА З ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
ГРОШОВИХ ВІДНОСИН В ІСТОРИЧНІЙ
РЕТРОСПЕКТИВІ Й ПЕРСПЕКТИВІ**

Організатори дискусії: Журнал європейської економіки та Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (ІЕП НАН України)

Учасники дискусії: **Алонсо-Трабанко Х.-М.** (дослідник Університету Мессі, Нова Зеландія), **Борзенко О. О.** (зав. сектором ІЕП, д.е.н.), **Гриценко А. А.** (академік НАНУ, перший заступник директора ІЕП, д.е.н.), **Каррільо-Піна Х.** (професор Університету Анахуак у м. Пуебла, Мексика), **Кораблін С. О.** (член-кореспондент НАНУ, заступник директора ІЕП, д. е. н.), **Мищенко В. І.** (завідувач сектору ІЕП, д. е. н.), **Піляєв І. С.** (ІЕП/Токійський університет, д. політ. наук), **Петрик О. І.** (заступник директора МВФ, 2013-17; член Ради Національного банку України, 2018-22, д. е. н.), **Юрчишин В. В.** (директор економічних програм Центру Разумкова, д. е. н.), **Савельєв Є. В.** (професор Західноукраїнського національного університету, головний редактор журналу, д. е. н.), **Скринник З. Е.** (Львівський національний університет ім. Івана Франка, д. філ. н.), **Шаров О. М.** (ІЕП НАНУ), **Яременко С. О.** (Заслужений економіст України, Голова Ексімбанку України, 1992-96; заступник Голови Національного банку України, 2005).

Шаров Олександр, д. е. н., професор, головний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ, Україна. ORCID: 0000-0001-8460-9996 Е-мейл: osharov@ief.org

Савельєв Є. Шановні колеги, редколегія «Журналу європейської економіки» з огляду на актуалізацію ролі грошей у процесах розвитку світової економіки запросила вас взяти участь у дискусії на тему глобалізації грошей. Науковою базою дискусії є дві монографії проф. Олександра Шарова з аналогічною базою та його дві статті у нашому журналі. Концепція автора полягає в тому, що загальноісторична тенденція розвитку грошей має напрям інтернаціоналізації та перетворення їх на загальносвітовий (глобальний) еквівалент вартості усіх товарів унаслідок зникнення кордонів. Автор обґрунтовує завершення екстенсивної фази грошової глобалізації. У зв'язку з цим відбуваються зміни у формі грошей та суті самих грошових відносин.

Свої дослідження в галузі грошових відносин автор починав як студент, а потім – молодий викладач Тернопільського фінансового-економічного інституту (нині – Західноукраїнський національний університет), так що обговорення його монографій в стінах рідної alma mater закономірне.

Відтоді проф. Шаров О. набув значного досвіду на високих посадах у Національному банку України, інших кредитно-фінансових установах, а також займався науковою роботою в Національному інституті стратегічних досліджень та Інституті економіки і прогнозування НАН України.

Насамперед до слова запросимо автора, після цього кожен учасник дискусії матиме можливість висловитися щодо обговорюваної теми.

Шаров О. У монографіях на багатому фактографічному матеріалі розглянуто виникнення та поширення грошей на процес економічної глобалізації. Такий процес представлено як економічну категорію, яка має суттєві відмінності від впливу фінансових інструментів, що дає змогу говорити про таке явище, як грошова / монетарна глобалізація (на відміну від «фінансової глобалізації»). Грошова глобалізація визначається як загальноісторична тенденція розвитку грошей в напрямку їх інтернаціоналізації та перетворення на загальносвітовий (глобальний) еквівалент вартості усіх товарів внаслідок зникнення кордонів у процесі функціонування грошей». На практиці це основний тренд розвитку світової економічної системи, який вимагав і виробив відповідні форми такого глобального еквіваленту, адекватні загальному якісному рівню розвитку глобальної економіки.

У другій монографії проаналізовано зворотний вплив економічної глобалізації на сутність та трансформацію форм і функцій грошей. Дослідження завершується прогнозуванням щодо можливих варіантів виникнення глобальних грошей і глобальної валюти (чітко відокремлено ці два поняття).

Гриценко А. Я не буду «співати дифірамби», але вітаю проф. Шарова О. М. з дійсно унікальною роботою. У світовій практиці ще немає подібної наукової праці, де досліджено, з одного боку, вплив грошей на глобалізацію, а з іншого – вплив глобалізації на самі гроші.

Петрик О. З моєї точки зору, трактат «Глобалізація грошей» О. Шарова – це найбільш цікава та інформативна книга вітчизняного дослідника-науковця в галузі теорії грошей та монетарного розвитку, яку я читав протягом останніх років. Книги цікаві, але дуже важливо, що вони ще й змушують задуматися над багатьма питаннями. Це своєрідний тригер подальших роздумів та аналізу.

Скринник З. Наукову працю О. М. Шарова можна віднести до кола найбільш актуальних, теоретично значущих та інноваційних за своєю методологією і навіть стилістикою вітчизняних досліджень природи та сучасної еволюції грошей. Важливою авторською інновацією є спроба подолати негласний, але реально відчутний розрив між, з одного боку, філософією як методологічною основою аналізу економічних проблем, а з іншого – теорією грошей та їх розвитку в умовах сучасної глобалізації світового ринку.

Каррільо-Піна Х. Дослідження проф. О. Шарова дуже цікаві й відображають актуальні виклики та явища.

Алонсо-Трабанко Х.-М. На мою думку, міжнародні монетарні та фінансові справи належать до сфери «високої політики», оскільки вони впливають на державне управління, безпеку, глобальний баланс сил, альянси, суперництво, велику стратегію, гегемонію та національну безпеку. Це підкреслює важливість міждисциплінарних досліджень для з'ясування природи та поведінки такого зв'язку. Однак більшість провідних неокласичних економістів і середніх дослідників міжнародних відносин не помічають важливості таких явищ або навіть не в змозі її зрозуміти. Це прогалина, яку наші наукові внески можуть заповнити. Як і Ви, я вважаю, що важливість історії є елементом, який потрібно взяти до уваги, щоб зрозуміти довгострокову еволюцію глобального монетарного порядку, навіть в епоху цифрових технологій. З огляду на це важливими є такі концепції, як так звана «довга тривалість».

Піляєв І. Ми маємо справу з фундаментальним, високопрофесійним дослідженням, яке охоплює доволі значний період часу – від премодерну до постмодерну. На фактах це показує, що історичний процес (у т. ч. у грошовій галузі) розвивається циклічно, за спіраллю – що дає можливість робити відповідні висновки і певні прогнози. Це дійсно надихає на роздуми про майбутнє.

Міщенко В. Вважаю, що ми маємо справу з надзвичайно яскравим, багатоплановим, актуальним та своєчасним дослідженням дуже складної наукової проблеми – теорій та сутності грошей.

Скринник З. Зазвичай представники економічного знання в усій багатоманітності його напрямів, декларативно визнаючи методологічну функцію філософії, насправді скептично сприймають реальні спроби застосувати цю методологію до аналізу економічних явищ і процесів. Водночас філософи вважають економічні проблеми занадто приземлено-прагматичними. Поза увагою залишається аспект, влучно сформульований зауваженням Д. Ландеса: «Макс Вебер мав рацію. Головна думка, яку можна винести з історії економіки, полягає у тому, що майже все в ній пояснюється культурою». Найбільшою мірою зневага багатьох філософів виявляється саме щодо такого економічного феномена, як гроші. Спрацьовує банальний стереотип: гроші – це втілення соціального зла. Тому існує певна відстороненість філософської думки від тем, пов'язаних із соціально-гуманітарними вимірами функціонування ринкових, зокрема фінансових механізмів.

На цьому тлі вважаю особливо важливим, що О. М. Шаров зумів успішно донести до наукової спільноти ті надзвичайно важливі ідеї, які сформувалися в його міждисциплінарному дослідженні на «стиківі» теорії грошей та філософії економіки. Актуальність такого підходу зумовлена тим, що сьогодні сформувався стан суспільного життя, який у науковій літературі означено як «фінансова цивілізація», тобто проникнення «економічного» на всі рівні соціокультурного буття людини. Різке зростання маси грошей, яка пронизує каналами свого обігу всі сфери соціального організму, перетворення на товари все нових явищ соціальної дійсності, які дотепер не мали грошового еквівалента, кількісне і якісне підвищення грошових стандартів добробуту обертаються для людини все більшою залежністю, уніфікацією, витонченістю соціального контролю над усіма її життєвими виявами. Людина опинилася у світі, в якому поставлені під сумнів фундаментальні моральні цінності, дискредитоване науково обґрунтоване освоєння світу, раціональні моделі поведінки загрожують утратою «всього святого», а її власне життя зведене до нескінченної гонитви за грошима. Гроші перетворилися з інструменту економічної діяльності на один із вимірів людської долі, позаяк багатство та бідність – не

лише зовнішні обставини життя, а й діапазон екзистенційних моделей, у якому людина переживає своє буття у світі, «почуття тріумфу» або почуття пригнобленості і стан фрустрації.

Нові умови змушують переосмислити методологічну базу теорії грошей, і автор монографії підходить до нього дуже широко, розглянувши питання науковості економіки, об'єктивності соціальних наук, у т. ч. економічної науки. Привертає до себе увагу начебто побічний, але насправді дуже важливий методологічний аспект, який автор назвав «постмарксистським синдромом діалектичного матеріалізму». Уже тридцять років тому у навчальних та наукових закладах України «помер» діалектичний матеріалізм, але сформовані ним світоглядні стереотипи внаслідок багатьох причин ще впливають на свідомість науковців. Тому підтримуємо аргументований висновок О. М. Шарова: щоби пізнання могло називатися науковим, воно має бути не матеріалістичним або ідеалістичним, а відповідати критеріям науковості, до яких належать впорядкованість, обґрунтованість, достовірність емпіричного матеріалу, несуперечливість, концептуальна цілісність, системність (когерентність), емпірична підтвердженість, передбачувальна сила, практична ефективність та принципово можлива фальсифікованість (спростовуваність).

Водночас, незважаючи на критерії науковості, вважаємо дуже глибокими і цінними висновки автора, що «економіка – це гуманітарна наука, яка має справу не стільки з фактами, скільки з текстами (тобто, поясненнями фактів)», а також щодо «використання економічної науки (economics) як «мистецтва можливого». На нашу думку, влучно відповідає сучасним підходам до визначення природи економічного знання висновок О. М. Шарова, що «економіка є синтезом науки, філософії та політики, який характеризується наявністю в ній окремих характерних рис кожного із зазначених видів людської діяльності, які необхідно враховувати в теоретичній та практичній роботі».

Каррільо-Піна Х. Коли колонізація поглибилася, вона потребувала структурування системи обміну, оскільки, окрім надлишку нових дорогоцінних металів для країн-колонізаторів, вона також включала людину як взаємозамінний продукт у результаті рабства та продажу рабів на міжнародному рівні, що залишило великий грошовий потік для країн-колонізаторів. Оскільки в нових колоніях вони отримували метали, коштовності та нові прянощі, які продавали в європейських країнах, пізніше отримані прибутки використали для купівлі рабів в африканських країнах, яких вивозили до нових колоній Америки з метою обміну або купівлі на взаємозамінні матеріали в Європі.

На основі вищезазначеного було створено майже ідеальний фінансовий механізм, який вплинув на грошову систему, що потребувала реструктуризації для того, щоби включити прибутки від більш прибуткової діяльності. У цьому сенсі рабів також розглядали як цінність або засіб обміну.

Алонсо-Трабанко Х.-М. Грошові питання мають наслідки, які виходять далеко за межі економічної сфери. Їх розгалуження актуальні для міжнародної політики, державного управління, безпеки та великої стратегії. Необхідність їх уточнення вимагає інтеграції мультидисциплінарного підходу, який поєднує елементи з різних дисциплін: міжнародних відносин, політичної економії, історії, безпеки тощо. Це також вказує важливість таких гібридних парадигм, як геоекономіка.

Петрик О. Автор наводить еволюцію окремих функцій грошей з моменту виникнення і в сучасних умовах технологічного прискорення та глобалізації.

Зокрема, у баченні науковця цікава трансформація функції обміну в процесі еволюції грошового обігу. Автор аналізує цей процес, що спочатку гроші використовували для простого обміну товарів і послуг, як було на ранніх етапах розвитку людської цивілізації. Проте з розвитком економіки ринкове середовище ускладнилось і гроші виконували нові функції. Один із найважливіших прикладів – трансформація функції запасу вартості (store of value). Гроші були завжди засобом часткового або повного збереження та переміщення вартості на тривалий період часу, що є необхідною умовою для зберігання заощаджень. Тому цікавим є методологічний підхід автора, згідно з яким виникає не абсолютно нова функція грошей щодо кредитування або інвестування, а відбувається «модифікація або модернізація» цієї функції запасу вартості в процесі зміни умов, розвитку економічних, торговельних або фінансових відносин між суб'єктами економіки, та розвитку технологічного процесу.

Значну увагу автор під час розгляду глобалізації приділяє функції «світових» грошей.

Каррільо-Піна Х. Термін «дематеріалізація грошей» здається дуже вдаюю концепцією явища. Згідно з працею О. Шарова доведено, що валюта поступово стала фідуціарною, і наступним кроком у цьому процесі є дематеріалізація цих грошей. Однак ризики, які він представляє для ринків, ще більші через потенційні фактори спекуляції. Тобто «дематеріалізація грошей» може означати радикальну трансформацію товарного та валютного ринків. Взявши до уваги, що усі сектори пов'язані з економікою, вищевказане означатиме значну трансформацію відносин купівлі та продажу, сам суспільний лад, як відбувалися поступові зміни валюти.

Вищесказане також може сприяти новому міжнародному порядку, де нематеріально-фінансовий сектор буде зразком нової структури.

Юрчишин В. В. У рамках глобалізації традиційно розглядається процес доларизації як один з її факторів. У такому разі дедоларизацію потрібно розглядатися як фактор, який створює небезпеку для подальшої глобалізації. Останнім часом багато говориться про «юанізацію». Але чи буде міцна валютна система, побудована на китайських юанях? А якщо до конкуренції між долларом та юанем додасться євро – система може втратити необхідну стабільність. Ми немовби переходимо до вирішення «завдання трьох тіл»* у світовій економіці. На мою думку, така конкуренція найближчими роками суттєво вплине на процес глобалізації і заслуговує на окрему увагу дослідників.

Савельєв Є. Абсолютно правильно. Боюся, що внаслідок цього знову відбудеться загострення валютної війни.

Піляєв І. У цьому контексті зроблю концептуальне зауваження. Необхідно в таких дослідженнях більше уваги приділяти питанню ролі неолібералізму в процесі глобалізації. А також таким питанням, як конвергенція національних економік. І не потрібно надмірно захоплюватися дихотомією боротьби демократії та авторитаризму. Світ більш складний. Наприклад, серед країн BRICS ми бачимо Індію – найбільшу демократію світу. Політичні системи ПАР та Бразилії також мають конкурентний характер. Але саме країни BRICS намагаються створити нову валютну систему – альтернативну Бреттон-Вудській. Я думаю, що це проблеми для розгляду в третьому томі дослідження.

Борзенко О. Обговорюючи двотомник монографії «Глобалізація грошей», зупинимось на кількох аспектах сьогоденного та майбутнього стану грошей. Будь-який розгляд питання про «природу нашого часу» має починатися з усвідомлення того, що все навколо нас зараз чи найближчим часом буде взаємопов'язане через інформаційні мережі. Потреба комунікацій є причиною того, чому руйнуються старі системи і виникають нові, адаптовані до нових викликів.

---

* Завдання трьох тіл в астрономії – одне із завдань небесної механіки, що полягає у визначенні відносного руху трьох тіл (матеріальних точок), що взаємодіють за законом тяжіння Ньютона (наприклад, Сонця, Землі та Місяця). На відміну від задачі двох тіл, у загальному випадку задача не має рішення у вигляді кінцевих аналітичних виразів. Відомі лише окремі точні рішення для спеціальних початкових швидкостей та координат об'єктів.

Міщенко В. Цифрова економіка потребує нових форм грошей, нових методів регулювання грошового обігу, формування та руху капіталу, а отже, нових інститутів (або суттєвої зміни ролі, функцій та структури наявних).

Сьогодні суспільство перебуває лише на початковому етапі становлення нових форм грошей і грошових систем. Існує багато сподівань, прогнозів та оцінок. На жаль, ще складно передбачити всі особливості таких процесів, однак перші обриси, сформовані вітчизняною школою монетаризму, дають підстави для оптимізму та стимулюють наукові пошуки.

Каррільо-Піна Х. Немає сумніву, що криптовалюти трансформували поточну грошову систему. Однак ризик криптовалют полягає в їх децентралізованому характері, тобто їх не адмініструє національна держава, це просто приватні канали, що становить прихований ризик, оскільки країни регулюють і керують грошово-кредитною та фінансовою системами, гарантуючи власне існування і дбаючи про елементи, з яких складаються (територія, її населення та уряд). Проте використання криптовалют як децентралізованих елементів не спрямовані допомагати населенню чи суспільству, а просто служать інтересам приватних осіб або груп.

З іншого боку, оскільки такі криптовалюти не регулює та не контролює вища організація, вони можуть служити об'єктами шахрайства для корпорацій і приватних осіб (наприклад, фірма QuadrigaCX у 2018 р. та остання група FTX). З огляду на це все ще не визначено, як ці активи можуть створити стабільність країн, а потім мати гео економічне використання, принаймні в коротко- та середньостроковій перспективі. Тобто сьогодні у світі криптовалют є сильна спекулятивна поведінка, яка, якщо її не контролювати належним чином, може спричинити потенційний фінансовий ризик як для корпорацій, так і для країн.

Криптовалюти кидають виклик потужності традиційних національних держав, однак деякі з цих держав шукають свої потенційні переваги та користь у сфері гео економіки та великої стратегії.

Петрик С. на мою думку, монографія О. Шарова, як і будь-яке нове оригінальне викладення власної точки зору на складні філософсько-економічні категорії та характеристики сучасної економіко-монетарної науки, має певні дискусійні аспекти.

Зокрема, автор на стор. 371 монографії «Глобалізація грошей» наголошує, що «...Вирішальним фактором процесу еволюції грошей виступає їх глобалізація. До того ж грошам притаманна властивість подолання часу та

простору, а отже, гроші самі несуть у собі зародок глобалізації». Тут справедливо наголошено на взаємозв'язку процесів розвитку грошей та процесу «глобалізації». Але «глобалізацію» у тому визначенні, в якому вона використовується в сучасній економічній науці, можна назвати лише наступним етапом розвитку економічних відносин людства. Тому в більш загальному визначенні процес еволюції грошей можна вважати частиною еволюції розвитку економічних відносин та технологій людства, а глобалізація є сучасним етапом цієї еволюції.

На стор. 375 автор стверджує, що «...Все це не могло не відобразитися на порядку виконання грошима своїх функцій які, хоча й не визначають сутність грошей, але відображають сутність грошей у конкретних умовах їх функціонування». У рамках дискусії додаю власне бачення сутності грошей та їх функцій.

У більш зрозумілих філософських категоріях «сутність» та «форма» сутність грошей загальноприйнято визначати як «універсальний товар». Форма, в якій виявляється «сутність» грошей, є засобом обміну, одиницею вартості або засобом нагромадження, тобто те, що прийнято називати функціями грошей.

У процесі розмірковування над цим мені спало на думку порівняти гроші з багаттям.

Сутність «багаття» – це високотемпературний процес перетворення палива на золу, який супроводжується виділенням енергії. А «функції» багаття, яку використовує людина, – це функція «освітлення», функція «обігріву», або функція «приготування їжі» тощо.

Тому функції грошей можна визначити як важливі «форми», або аспекти сприйняття сутності грошей, оскільки вони визначають, у якій якості або формі використовують суб'єкти економіки, як і в нашому порівнянні, в якій якості або функції людина використовує багаття.

Але ці та інші дискусійні аспекти в монографії «Глобалізація грошей» Олександра Шарова не вважаю недоліками, а перевагою наукової праці, тому що вони спрямовують читача у русло самостійного оцінювання процесів та вдосконалення власної точки зору, а не пасивного сприйняття інформації. Саме таким було моє сприйняття в процесі ознайомлення та аналізу матеріалу, викладеного в цій роботі.

Кораблін С. Чи є концептуальні зауваження до певних висновків професора О. М. Шарова? Безумовно, так. Але їхня суть незначуща як з точки зору ваги таких зауважень, так і беззаперечного права автора на власний погляд та інтерпретацію досліджуваного феномена.

Впевнений, що праці професора О. М. Шарова високо оцінять читачі – не лише в колі його професійних колег, а й усі, хто цікавиться історією, суспільним розвитком, політичними відносинами, логікою їх формування та трансформації.

Яременко С. Я мав можливість спостерігати за процесом написання згаданих монографій і неодноразово обговорював з автором проблеми, які окреслено в працях О. М. Шарова. Мені важко оцінювати теоретичне значення цього дослідження, але як практик я з самого початку схилився до необхідності викласти ці думки у формі посібника з конкретними рекомендаціями, завданнями для практиків. Звісно, теоретична робота важлива для наукової спільноти – яка поки що є в Україні. Але, на жаль, ситуація така, що нове покоління не захоплюється до наукових досліджень належним чином. За якими ж підручниками будуть навчатися майбутні студенти? Адже світ швидко змінюється, а пояснити ці зміни (в т. ч. у галузі міжнародної економіки та валютних відносин) фактично немає кому.

Юрчишин В. А я також рекомендую подумати про можливість адаптації дослідження до навчального процесу – як підручника або посібника для студентів старших курсів та аспірантів. Також можу запропонувати назву для третього тому – «Валютна глобалізація, або глобалізація валют». Мені здається, протягом останнього часу цей аспект набуває особливого значення.

Шаров О. Хочу подякувати усім учасникам як за високу оцінку моєї праці, так і за критичні зауваження. Власне заради такого професійного аналізу пишуться наукові роботи. Думаю, що кожен серйозний науковець зацікавлений не тільки в тому, щоб довести свою думку щодо певного питання, а й у тому, щоби впевнитися, що вона визнана цікавою, навіть якщо викликає зауваження або пряме заперечення. Таким чином, ми усі залучені до розвитку наукового пізнання. Я завершив дослідження словами «Ось власне і все, що я можу сказати про глобальні гроші». Втім, наше обговорення засвідчило, що тема зовсім не завершена. Виникають нові явища для аналізу та розуміння. Я сподіваюся, що моя робота в галузі грошової теорії сприятиме інтересу до цієї тематики з боку провідних фахівців та молодих дослідників. А ті проблеми, які мої колеги порушували сьогодні, наводять на певні думки, які, можливо, я спробую використати в майбутньому.

Савельєв Є. Що ж, як ми розуміємо, теорія грошей (як і історія) буде розвиватися. Колесо еволюції грошей рухатиметься далі.

Дискусія відбулася 12 квітня 2023 р. в онлайн-форматі на платформі ZOOM.